

Iulian GRIGORIU¹

***Orice filosofie este o poetică (I)
Asemănări de familie. Filosofie și poezie²***

**Every Philosophy is a Poetics (I)
Family Resemblances. Philosophy and Poetics**

Abstract: This article is part of a broader study examining the relationship between philosophy and poetry, focusing on the fact that both disciplines create language and employ natural language in a creative manner. The relationship between poetry and philosophy—specifically, between language and knowledge—is explored within a discussion of poetic ontology and gnoseology. Poetry is deconstructed here along two dimensions, ontological and gnoseological, into the Poetic and Poetics, and is regarded as a source of philosophy, science, art, and the sacred. The article advances the following key ideas:

- The nature of the Poetic is to bring forth both reality and possibility.
- Metaphysics serves as the medium for the transition and understanding of the shift from the Poetic to Poetics, between Being and Non-Being, Materiality and Immateriality.
- The mystical is viewed as a poetic factor in the relationship between the Poetic and Poeticity, between ontology and gnoseology, between the manifestation of Being and its expression.
- The meaning of any philosophy, science, art, or sacred discipline is inherently poetic.
- The multiplicity of Poetics arises from the need for reality, coherence, certainty, and continuity within our existential given.
- The need for reality is absolute, serving as the determinant of all existential givens and acts. However, the fulfillment of this need is constrained by our existential and cognitive dimensions. Therefore, our reality is poetic in nature, limited and mediated categorically.

¹ Senior Lecturer, PhD, „Dunărea de Jos” University of Galați, Romania, iulian_grigoriu@yahoo.com.

² (după conferința din cadrul colocviilor FIFT, 30.04.2023)

-Two types of disjunctions underpin the poetic and the poeticity of the world: the gap between the need for Reality and Reality itself, and the disjunction between the Reality obtained and its knowledge, expression, and representation.

-Everything we can conceive, think, articulate, act upon, begin, or conclude belongs to the Poetic and its poetic expression.

-A Poetics is an apparent representation of the world, a conceptual game that may be contradicted but cannot be entirely dismissed or denied.

The article revisits and expands on the theme of the Unifying Principle of Relativity in philosophy, offering various formulations of this principle as explanatory syntheses of a metaphilosophical nature, underlining the idea that all philosophy, science, art, and approaches to the sacred are forms of Poetics.

Key Words: Poetic, Poetics, philosophy, language, knowledge, poetic reality, principle of relativity in philosophy.

INTRODUCERE

Intenția prelegerii mele este de a cerceta relația dintre filosofie și poezie, din perspectiva faptului că ambele sunt creatoare de limbaj și folosesc limbajul natural într-un mod creator. În aceeași situație se află științele (matematica, științele naturii și științele umaniste, fiecare cu specificul său), dar și mitologia și sacrul, unde limbajul caută să exprime și să comunice cu transcendentul. În centrul tuturor acestor activități se află, cred eu, poezia, poeticul, văzut ca o activitate creatoare în genere, dar cu finalitate exprimată în limbaj.

La nivel de limbaj, diferența este că poezia folosește limbajul natural, iar filosofia, științele și sacrul, un limbaj specializat, de la caz la caz.

Relația dintre poezie și filosofie, adică dintre limbaj și cunoaștere, este cercetată în cadrul unei discuții de ontologie și gnoseologie poetică. Poezia este descompusă aici după două dimensiuni, ontologică și gnoseologică, adică în Poetic și Poetică și este privită ca o sursă a filosofiei, a științei, a artei și a sacrului.

Reiau și dezvolt aici tema Principiului unificator de relativitate în filosofie și dau mai multe formulări ale acestuia, privite ca niște sinteze explicative de ordin metafilosofic, în vederea faptului că orice Filosofie, Știință, Artă, abordare a Sacrului sunt Poetici.

O ABORDARE METAFILOSOFICĂ A RELAȚIEI DINTRE FILOSOFIE ȘI POEZIE

Perspectiva abordării mele este una filosofică. Vorbind filosofic despre Filosofie și Poezie mă voi situa așadar în domeniul metafilosofiei. Sau, având în vedere că familia din care fac parte cele două activități creative este cea a limbajului, pot încadra expunerea mea în zona filosofiei limbajului.

Titlul prelegerii mele trimite imediat la conceptul lui Wittgenstein, din perioada „Investigațiilor filosofice”, în care discută despre diferite practici lingvistice pe care le numește metaforic „jocuri de limbaj”, și între care nu găsește o unitate, un fir roșu comun, ci le grupează în familii între care există, nu-i așa, diferite „asemănări de familie”.

Ca joc de limbaj, Poezia poate fi orice, alăturare de sunete articulate sau nu, dar nu la acest nivel convenționalist vreau să rămân, ci să mă deplasez pe un nivel metafizic. Mă interesează aici legătura dintre filosofie și poezie din perspectiva limbajului, adică a necesităților lui interne de folosire; concret, e vorba de perspectiva Filosofiei asupra Poeziei, teoretic și practic, dar și de caracterizarea metafilosofică a legăturii acestora. Și mai concret, e vorba despre trasarea unei granițe, dacă există și unde există, între Filosofie și Poezie, de stabilirea unor relații, afinități sau respingeri între ele.

Deci voi discuta filosofic despre Poezie și Filosofie, fiindcă invers, poeții fac poezie și trimiterile lor la alte domenii sunt în genere poezie, nu filosofie, și doar în cazuri excepționale (cum e poemul lui Parmenide), Poezia și Filosofia se suprapun.

Chiar dacă critica literară extrage uneori idei filosofice din poezie (în paranteză fie spus, critica literară este o disciplină retorică și nu se încadrează într-o specie de filosofie a poeziei decât atunci când se constituie într-o Estetică, iar în acest domeniu avem de-a face cu destule concepții coerente cu principii de ordin estetic), critica literară este tot o activitate poetică, dar fără posibilitățile de obiectivitate ale filosofiei.

Se impune o perspectivă mai largă asupra tematicii de față, și anume una în care Poezia joacă rolul determinant și fundamental față de toate aspectele folosirii limbajului. E vorba, desigur, de o

perspectivă metafilosofică, așa cum spuneam, una cu valențe ontologice și gnoseologice. Dacă ar fi să rezum printr-o titulatură această perspectivă, ea ar suna astfel:

Asemănări de familie
 Poezie și Filosofie
 Poezie și Științe
 Poezie și Artă
 Poezie și Sacru
 Adevăr și Cunoaștere.

Ce înseamnă aceasta? Filosofia, Știința și Sacrul au ca miză Adevărul, iar miza Poeziei și Artei este Cunoașterea și dezvăluirea Ființei. Elementul comun de ordin ontologic al tuturor acestora este Poeticul, iar factorul comun de ordin gnoseologic formal, de apariție, expresie și exprimare este Poetica/ Poeticitatea. Aristotelic vorbind, Poeticul e *Materia*, iar Poetica este *Forma*.

Natura existenței, a Realității este Poeticul, Poeticitatea, sursa și salvarea a ceea ce numim ca fiind Real. Natura Poeticului este de a institui, de a face să fie Realitate, nu în mod univoc, necesar, ci ca resursă inepuizabilă de posibilitate. În acest cadru, Metafizica este modalitatea de trecere și înțelegere a trecerii de la Poetic la Poetică. Or, preeminența factorului poetic înțeles ca artă productivă, este nu numai liantul tuturor celorlalte activități, ci determinantul și diferențiatorul lor, ceea ce arată că toate perechile de mai sus, având Poeticul drept temei sunt niște Poetici, iar disciplinele în sine (filosofia, matematica, știința în genere, sacrul, artele) sunt niște Poetici, adică niște activități intuitiv-creatoare având ca fundament un limbaj specific. Iar faptul că sunt în fond Poetici, extinde posibilitatea lor de a se exprima și dezvolta în moduri neunivoce, fiecare cu limbajul propriu.

În acest concert, Mistical își are locul său, teoretizat și poetizat de Științele sacralului, demitizat și reconsiderat de celelalte, aici fiind privit ca un factorial poetic al înseși relației dintre Poetic și Poeticitate, dintre ontologie și gnoseologie, dintre exprimarea Ființei și expresia acesteia.

MULTIPLICITATEA POETICILOR CA REZULTAT AL NEVOII DE REALITATE

Orice filosofie este, are, face o Poetică. Sensul oricărei filosofii este o Poetică.

Filosofiile au nume (de filosofi), Poeticile nu au nume, sunt mai degrabă creații colective și pot îngloba curente întregi generate de filosofii respective. Avem de-a face cu Poetici metafizice/ antimetafizice, idealiste/ spiritualiste/ materialiste, realiste/ formaliste/ logiciste/ intuiționiste/ constructiviste, estetice, mistice, teologice, transcendentiste/ imanentiste, luciferice/ paradisiace (Blaga), teozofice, pozitivistice, relativiste/ absolutiste, teoretice/ antiteoretice șamd.

În aceste condiții ne putem întreba de unde asemenea multiplicitate? Răspuns: din nevoia de Realitate³. De coerență, certitudine și continuitate. Datul existențial precar nu ni le oferă. Dacă acest dat este imuabil, ar trebui să conțină o resursă existențială care să depășească tot ce ne-am putea închipui despre el, de vreme ce suntem aici fără consimțământul nostru conștient. Așa ne-am putea încrede într-un principiu moral postulat de unii filosofi drept garant al realității și al dorințelor noastre de certitudine. Dacă nu ne putem încrede în atot-puternicia unui dat existențial, urmează să continuăm ceea ce am început, încă timid, anume să devenim stăpânii propriei noastre naturi. Dar nici natura, nici omul nu dispun de atât de multă putere de Realitate de câtă s-ar zice că e nevoie. Nevoia noastră de realitate este una absolută, este determinantul oricărui dat și act existențial. Dar realizarea acestor nevoi este precară și relativă. Nu dispunem de Realitate așa cum am simți sau dori. Suntem drastic limitați de Realitate și de cunoașterea Realității.

Nevoia noastră absolută de Realitate face ca Spațiul și Timpul să fie prezente, dar în aceeași măsură, împlinirea lor e limitată la dimensiunile noastre existențiale și cognitive. De aceea Realitatea noastră este una poetică, fiind una limitată și mijlocită categorial. Un

³ Pentru un concept *tare de realitate poetică* pledează Elena Grigoriu în lucrarea sa de doctorat, „Determinări filosofice ale realității poetice”, Universitatea din București, 2012.

asemenea decalaj între dorință și Realitate, pe de o parte, dintre Realitatea noastră limitată și cunoașterea ei, pe de alta, este una categorială, în ideea că generează unitățile de bază ale Realității așa cum o putem concepe, plăsmui și participa la ea, inclusiv atunci când ne gândim la Nemurire, Dumnezeu, Bine, Frumos, Adevăr, când credem că am putea participa infinit la infinit.

Realitatea este Poetică prin puterea ei de a se ivi. Tot ceea ce putem concepe, gândi, spune, făptui, începe și sfârși, este Poetic. Filosofia nu poate fi decât o poetică, atâta timp cât dă dovadă de coerență în explicația a ceea ce consideră sau demonstrează a fi real, dar chiar fără a dovedi cu certitudine realitatea, aspiră la Realitate prin coerență, imaginație, intuiție, creativitate.

FORMULĂRI ȘI FORMULE ALE PRINCIPIULUI RELATIVITĂȚII ÎN FILOSOFIE

Am publicat în anii 2000 o parte dintr-un studiu mai larg, o concepție personală și sper articulată, asupra limbajului, intitulată „Limbajul filosofic și menirea poeticilor. Principiul relativității în filosofie”⁴. Acest principiu sună cam așa:

Coerența logico-lingvistică a diferitelor activități formale se conservă în spații conceptual deformante.

Principiul se constituie ca explicație pentru îmbogățirea și nuanțarea limbajului din domeniile respective, ceea ce conduce la o reacție în lanț, fiindcă limbajul produce noi experiențe mentale sau empirice, care se organizează în noi spații conceptuale constrânse să producă limbaj șamd, uneori cu repercursiuni negative fiindcă apare o inflație de concepte, o despărțire de raționalitate și experiență, așa cum s-a întâmplat în scolastică, (și briciul lui Occam a apărut ca

⁴ Iulian Grigoriu, „Limbajul filosofic și menirea poeticilor. Principiul relativității în filosofie”, *Revista Akademia, supliment de filosofie*, an I (V), nr.1 (20), Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, 2006, pp. 3-5. Din aceeași arie de preocupări am mai publicat și „Elementele Poeziei”, *Noduri și Semne*, 1990; „Heidegger - forme de exprimare ale sacralului”, *Antares* - martie, 1999; „Heidegger - calcul și sacrificiu”, *Antares* - aprilie, 1999; „Heidegger - aspecte ale sacralului I și II”, *Antares* - iunie, iulie, 1999; „Mihai Șora - poetul filosofiei I”, *Antares* - august, septembrie, octombrie, 1999; „Mihai Șora - poetul filosofiei II”, *Antares* - noiembrie, decembrie, 1999.

necesar), ori iată, cum s-a întâmplat în secolul 21 cu teoriile de fundamentare a matematicii, și pentru evitarea paradoxurilor semantice, s-au propus concepte și teorii, unele inutile, cum e scrierea formală a lui Frege, teoria tipurilor a lui Russell, sau axioma reductibilității a aceluiași autor, toate asemenea eșecuri, dealtfel „foarte” poetice.

Principiul meu, în caz că e util, poate fi reformulat în felul următor: Orice Filosofie, Știință, Artă sau expresie a Sacrului, este o Poetică.

Adică instituirea și funcționarea tuturor acestor domenii presupune folosirea unor metafore specifice, deci depășirea granițelor conceptuale și raționale ale acestor domenii lingvistice. Avem de-a face peste tot cu un proces de îmbogățire internă, ceea ce produce o tensiune internă, și necesitatea de depășire a barierelor interne din fiecare domeniu, în noi formule lingvistice care să asigure coerența logică și raționalitatea intrinsecă, dar apar și necesități externe de adaptare la mediu, în vederea comunicării mesajului lor.

Cu acest principiu, am readus și redus Filosofia, Științele, Artele și Sacrul la niște Poetici specifice. Ele, în cadrul propriilor spații conceptuale caută să-și conserve identitatea rațională a conceptelor, prin deformarea lor și/ sau crearea de alte concepte. Pentru că întotdeauna conceptele vor să acopere mai mult, semnificația lor e mai largă decât utilizarea lor în diverse domenii.

Altfel spus, sensul și semnificația conceptelor dintr-un domeniu, nu se păstrează în întregul limbaj – o nouă formulare a principiului poetic de relativitate în filosofie.

Această stare de lucruri o consider pozitivă, în sensul că nu există o teorie unică și unitară, atotexplicativă despre lume, ceea ce, dacă ar exista, ar putea să devină sufocant sau anticreator, și în același timp, trebuie observat că această situație nu conduce la relativism gnoseologic, ci la înțelegerea limitelor cunoașterii, care în ultimă instanță, țin de limbaj și nu pot fi transgresate decât poetic.

CE ESTE ATUNCI O POETICĂ?

Orice Poetică este o reprezentare aparentă a lumii. Un joc conceptual relativ ce poate fi contrazis, ignorat, dar nu poate fi

anulat. O astfel de viziune propune un tablou explicativ, o schemă coerentă, în mare măsură convingătoare, ce poate fi îmbogățită, transformată, înlocuită. Chiar dacă o Poetică nu poate convinge în totalitate, veridică fiind, ea nu poate fi desființată, anulată definitiv. Și aceasta, pentru că pe de o parte, majoritatea unor astfel de concepții explicative sunt perene, adică ideile lor întemeietoare au suficiente resurse pentru a-și lua revanșa asupra altora concurente sau critice, pe de altă parte posedă o dimensiune estetică și care deci se adresează gustului estetic, și gustul poate fi respins, refuzat, dar nu contrazis, anulat.

Așadar Poetica în speță, că e sistem filosofic, teorie științifică, concepție religioasă sau literară, poate fi refuzată în intuiția și instituirea ei poetică primordială, poate fi, și e obligatoriu să fie contrazisă în principiile, formulările, conținutul și argumentele ei, cu rezerva că nicio astfel de Poetică nu poate fi pur și simplu desființată, chiar dacă e înlocuită cu o alta, deci ea rămâne ca verigă într-un lanț istoric sau posibil de teorii, fiind validă pentru un anumit nivel al realității, cum e cazul cu geometria euclidiană și cu mecanica newtoniană.

Aici avem niște repere care se decantează în timp. De exemplu, există o neobosită întoarcere și îmbogățire la sursele unor gânditori de tip naturalist, platonician, aristotelician, mistic, neoplatonician, empirist, raționalist, transcendentalist, structuralist, logicist, formalist, intuiționist, fenomenologic, pozitivist-neopozitivist, metafizic-antimetafizic, șcientist, teologic și altele. Chiar dacă multe dintre acestea se bat cap în cap, nu sunt încă pe cale de dispariție, fiindcă își atrag adepți nu pe considerente în speță raționale, ci pe bază de intuiții, crezăminte și chiar credințe, și toate au o dimensiune estetică, fiindcă în fond sunt Poetici. În favoarea reducerii acestor discipline la Poetică, aduc argumentul că nicio știință, filosofie, teologie, nu este o reprezentare unitară și de necombătut a lumii, deci nu are acces la obiectivitatea absolută, fiind o construcție formală relativă, precum o poetică propriu-zis literară.

Progresul tuturor disciplinelor poetice se produce prin construcție și deformare conceptuală, procese constrânse de conservarea raționalității și a propriei lor coerențe, a coerențelor unor imperfecțiuni. Deci o Poetică nu e o viziune teoretică necesară,

ci una posibilă. Poetica din zona umanioarelor se concentrează mai mult pe subiectivitate și pe exprimarea unor experiențe negeneralizabile, poetica științifică poate oferi o înțelegere a anumitor aspecte ale realității, dar nu poate să ofere o înțelegere riguroasă a întregului, pentru că în fond, nici nu-și propune așa ceva.

Carența inebranlabilă a realității oferă lumii poeticitate, stabilitate și dialectică. Dacă totul ar fi clar, lumea nu ar avea niciun sens. Ar dispărea într-un compromis unanim acceptat. Dacă ne-ar fi foarte clar că totul e materie sau spirit, ivire și întoarcere în neant, lumea ar fi un joc macabru, lumea s-ar demobiliza în totalitate. La fel, dacă am ști sigur că există un principiu superior (metafizic, sacru), la fel de ușor ne-ar fi să ne justificăm orice risc, chiar acela al extincției, sinuciderii, demobilizării. Dacă saltul existențial ar fi motivat principial, s-ar putea găsi și justificări de ordin moral în urma cărora să ne debarasăm de această lume fără regrete prea mari.

Neclaritatea sensului lumii contribuie la conservarea și propășirea ei. La acest meta-sens care este un non-sens, își aduc aportul filosofii, științele, rațiunea, toate categoriile, întrebările, (non) răspunsurile și tot ce a plăsmuit lumea vreodată. Nu spun că părerile, convingerile, soluțiile diferite fac lumea mai bună sau mai rea, ci că îi dau lumii posibilitate. O lume de unanimități în orice direcție, ar face orice acțiune inutilă. Din fericire, nu avem foarte multe variante solide de ceartă, de contrazicere, ca diversitatea să facă lumea imposibilă din cauza diversității. Sunt câteva probleme fundamentale generatoare de discordie, neînțelegere, necădere de acord, în orice domeniu, politică, economie, știință, estetică, filosofie în genere, organizare socială.

O lume cu răspunsurile în ea ar putea fi validă într-o variantă în care am fi scutiți de toate servituțile de ordin material și spiritual, într-o nouă existență, de altă coerență și comunicare cu absolutul. Deci nu aici se realizează consensul general, totalitar. Acesta pare un fapt pozitiv în direcția conservării lumii: o unică teorie și explicație a întregului, consider că ar fi mai nefastă decât o pluralitate de teorii-explicații ireconciliabile. Teoriile și concepțiile ireconciliabile nu sunt independente de lume, căci ele tind să explice aceeași existență, dar niciuna nu deține o supremație absolută, adică una confirmată în totalitate prin mijloace mundane, prin experiență și rațiune.

O asemenea carență este fundamentală și întemeietoare. Cu Poeticile mă situez într-o necunoaștere creatoare, într-o eroare perenă. Acesta este fondul raportării mele la lume, singurul posibil și Poetic. O asemenea situație poate fi exprimată printr-un principiu, la rândul lui poetic, metafilosofic și multiform. Și e de bănuț de aici că această situație reflectă o stare de fapt de nivel ontologic, și anume, faptul că întreaga realitate este poetică.

Aspecte ale relației dintre Filosofie și Poezie

Spuneam că am redus la trei aspecte relația complexă dintre Filosofie și Poezie, și anume:

1. trasarea unei granițe, la nivelul limbajului, dacă există, între Filosofie și Poezie;
2. stabilirea unor relații, afinități sau respingeri între ele;
3. caracterizarea metafilosofică a legăturii dintre Filosofie și Poezie, unde putem include comentariul asupra unor păreri ale filosofilor despre poezie.

Cele trei aspecte ale relației dintre Poezie și Filosofie vor fi tratate aici unitar în cadrul legăturii complete dintre poezie și gândire, adică dintre poezie, filosofie, științe și sacru. Iar perspectiva metafilosofică se va concretiza în expresiile principiului de relativitate al filosofiei, cu diferite formulări.

1. Există necesități diferite ale Poeziei și Filosofiei, poezia mi se pare mai aproape de gratuitatea cu care natura creează specii; Poezia are necesități ontologice și Filosofia necesități gnoseologice. Prima e interesată mai mult de ființa și trăirile ființei ca atare, cealaltă e orientată mai mult spre cunoaștere. Când filosofii secolului 21 au condamnat metafizica spunând că termenii ei sunt nonsensuri, i-au recunoscut dreptul de a fi exprimat „sentimentul vieții”, ca și poezia și arta în genere.

Din secolul 21 o parte a filosofiei se specializează într-o asemenea măsură, cu răsturnarea lingvistică, filosofia devenind o critică a limbajului, cu neopozitivismul logic, filosofia analitică, logica și filosofia matematicii, fenomenologia și chiar existențialismul, metafizicile și ontologiile, devenind domenii extrem de tehnice și specializate ale filosofiei, foarte asemănătoare cu științele exacte. Așa

încât se produce o distanțare a Filosofiei de Poezie, cea din urmă luându-și și ea unele libertăți, experimentând simbolismul, expresionismul, dadaismul, fracturismul, devenind chiar o activitate lingvistică autonomă în suprarealism.

Limbajul poate să apară ca diferență între Poezie și Filosofie, și mă refer mai ales la limbajul metaforic sau fără referent care poate fi propriu pentru Poezie dar impropriu sau deformant pentru Filosofie.

De exemplu, diferența dintre Poezie și Filosofie se vede la nivel de logică internă a limbajului, adică la nivel de structuri intensionale, acolo unde apar diferite elemente formale, de reprezentare sau conținut lingvistic. E de dorit ca un limbaj filosofic să fie unul logic și cu semnificații univoce, ceea ce trebuie rezolvat la nivel formal. De exemplu, Wittgenstein în *Tractatus Logico-Philosophicus* separă sintaxa de semantică, adică regulile prin care sunt introduse semnele unei propoziții, de referentul lor din realitate. Astfel el alocă fiecărei variabile (nume, propoziție, expresie etc.), un simbol unic. Dacă într-un limbaj filosofic apar mai multe nume pentru un obiect, atunci limbajul devine poetic, neunivoc. Sau, dacă în filosofie, un anume obiect al realității nu poate fi numit, atunci nu se poate spune nimic despre el, pe când poezia poate vorbi fără să spună sau să denumească, unul din obiectele ei fiind tăcerea.

De aici rezultă o altă formulare a Principiului de relativitate în filosofie: Poezia nu își poate depăși niciodată teritoriul. Poezia este spațiul de acumulare al tuturor formelor de limbaj.

Filosofia și matematica devin ambigue, deci poetice, atunci când procedează la generalizări simbolice, fiindcă în acest caz, se poate spune într-un mod diferit ceea ce ar fi putut spune înainte de generalizare. Deasemenea, un limbaj sagace logico-filosofic, semnul de identitate, „=”, introduce în matematică sau în logică ambiguități de tip poetic, atât timp cât un obiect admite expresii sau sensuri diferite pentru o aceeași semnificație.

2.În acest context, legătura profundă a Filosofiei cu Poeticul nu se pierde, fiindcă Filosofia își creează un limbaj propriu pe baza celui natural preexistent, ca și Poezia, dar limbajul natural este în esență

poetic, adică instituit liber, cu multiple și nebănuite conotații, și rezistent la formalizări univoce.

În ultima vreme se constată că poeticitatea naturală a limbajului poate fi simulată sau chiar reprodusă de către limbaje de inteligență artificială, și aceasta se face probabilistic și cu mare capacitate de calcul, dar nu cred că aceasta va duce la epuizarea poeticității din sânul limbajului natural, adică la epuizarea sau excedarea naturii creative umane, a *poieinului* din natură. Limbajele formale și de inteligență artificială, rezultate ale logicii și filosofiei aplicate, par să arate că nu există o esență inefabilă a limbajului, ci că limbajul ține de o capacitate de prelucrare informațională și de o adaptare la mediu. Aici părerea mea e că un rezultat tehnologic și o capacitate de calcul, nu pot să confirme și nici să infirme o situație sau un dat ontologic, fiindcă tehnologia și calculul rămân pe acest palier informațional și nu pot face un salt ontologic natural. Dar ele în sine, informatica și inteligența artificială, rămân profund poetice. Tehnologia și calculul sunt poetice fiindcă sunt produse ale creativității umane.

Atâta timp cât orice limbaj natural poate fi sintetizat artificial, pot comunica cu sens cu ceva ce nu înțelege ce spune și atâta tot. Tehnologia, puterea de calcul, probabilitatea sintetizează limbaj uman, dar nu viață, și mai nimic din natură și sunt poetici practice-inginerești lipsite de factor subtil-sensibil, deci fără realitate proprie.

3.Continui să discut filosofic despre deosebirea și relațiile dintre Filosofie și Poezie.

Diferența dintre Poezie și Filosofie mai constă din raportarea la Realitate. Filosofia discută în special despre Realitate și obiectivitate, Poezia este înclinată mai mult înspre posibilitate sau gratuitate, frumos/ urât, plăcere/ neplăcere, deci are o percepție subiectivă, chestiuni ce cad sub categorii estetice și le analizează estetica.

Un alt aspect al diferențierii dintre Filosofie și Poezie este că pentru Poezie nicio formă de limbaj nu e interzisă, se poate face poezie cu fragmente de cod mașină, se poate face poezie senzorială care se adresează anumitor simțuri, am ascultat poezie sonoră formată din sunete umane care nu se întâlnesc în natură, pentru un

gurmand probabil există poezie gastronomică, artele vizuale transmit poezie vizuală, nu am auzit de poezie tactilă, dar am citit versul „pielea mea lângă pielea ta/ acesta e limbajul” (Felix Grande)⁵ – toate acestea sunt resurse poetice ale naturii. Deasemenea despre poezie intelectuală sau filosofică am auzit și citit. De exemplu, în cazul poemului lui Parmenide se produce cea mai fericită suprapunere între cele două, fiindcă aici Poezia și Filosofia coincid și ca substanță lingvistică și ca act declarat de cunoaștere, suprapuse cu întâlnirea mistică dintre călătorul inițiat și Zeița binecuvântătoare.

Contactul dintre Poezie și Filosofie e unul Poetic și în cazul aforismelor lui Heraclit și a multor zone din Platon, Plotin, și a multor alți filosofi, dar poate fi și raționalist și critic în cazul lui Socrate sau Platon etc.

O altă ipoteză ar fi că diferența dintre Poezie și Filosofie e una de sens, atâta timp cât Poezia poate folosi orice mijloace ca să se exprime, ei îi este propriu ludicul, uneori gratuitul, spre deosebire de Filosofie, al cărei scop este transmiterea de idei și nu de impresii. Știm să facem imediat diferența dintre un limbaj conceptual, adecvat filosofiei, și unul neriguros, ludic, metaforic, artistic în genere. De unde avem această capacitate? N-aș zice deloc că e una transcendentală, ci practică, că există un simț estetic (gust) poetic alimentat teoretic-rațional, dar gustul hotărăște ce este și ce nu este poezie, și înăuntrul filosofiei, ceea ce este și ceea ce nu este filosofic. De exemplu, există poezie de idei care nu e filosofie, dar poate fi un vehicul pentru ea, cum e cazul cu *Also sprach Zarathustra* (Nietzsche), *Scrisorile* lui Eminescu ș.a.

Între Filosofie și Poezie există diferență de intenționalitate și de expresie/ exprimare. Poezia este expresie a datului poetic al lumii, Filosofia este exprimare a lumii și avem de-a face cu intenționalități diferite. Poezia și Filosofia sunt modele diferite ale aceluiași dat ontologic de ordin poetic. Aceasta este ideea lui Mihai Șora, consecință a modelului ontologic din *Sarea pământului*, *A fi, a face, A avea, Eu și tu și el și ea* sau *Dialogul generalizat*.

⁵ Felix Grande, poet spaniol, cântăreț de flamenco, tradus în limba română de Darie Novăceanu, cu o antologie de poezie, în colecția „Cele mai frumoase poezii”, Editura Albatros, București, 1982.

SCHEMA POEZIEI ȘI A FILOSOFIEI

Aș vrea să pun acum în evidență o diferență dintre filosofie și poezie, prin prezentarea pe scurt a unor consecințe ale modelului ontologic elaborat de filosoful român Mihai Șora. Filosoful concepe două scheme, ale poeziei și filosofiei. Șora arată că și știința, și filosofia, și poezia se întemeiază pe un act poetic comun care apoi se separă. Știința organizează liniar, progresiv și univoc elementele poetice anterioare demersului său iar poezia procedează analogic, pe baza unei logici circulare, dar care nu e vicioasă ci indeterminată.

În schema P a poeziei, cuvintele au o valoare ontologică, erotică și gnoseologică, erotică, în sens de atenție existențială, deci iubirea are o valoare gnoseologică. Poezia rezidă în actul întâlnirii revelate, filosofia în acela al întâlnirii mediate. În cazul Poetului, „nivelul cuvintelor” e configurat eliptic, la filosof și savant, hiperbolic, de exterioritate. dar în esență Filosofia și poezia cu-prind același lucru, unicul, „vibrant, deci liric”, pe care îl redau și îl comunică diferit, spune Mihai Șora.

ÎNTRE *POIEIN* ȘI *PASKEIN*

În cadrul unei discuții de ontologie și gnoseologie poetică, Poeticul este un termen ontologic, iar Poetica unul gnoseologic. Întrebarea despre ce este poeticul coincide cu întrebarea „ce este ceea ce este”, care în opinia mea, nu poate angrena decât un răspuns poetic, indiferent din ce domeniu (știință, experiență, logică, sacru, artă) ar veni răspunsul.

Poetica se concentrează adesea pe studiul formei, limbajului și structurii poeziei, dar poate include și alte aspecte, cum ar fi contextul cultural și istoric, influențele literare și filosofice și teoria esteticii.

Ca exemple de poetici filosofice recunoscute ca atare, aș da Poetica lui Aristotel, opera lui Bachelard, nu numai poeticile propriu-zise (*Apa și visele*, *Poetica spațiului*, *Poeticile elementelor*), dar și lucrările de epistemologie (*Noul spirit științific*, *Filosofia lui nu*). Și ca exemple de poetici în genere, putem urca de la *Convivio* a lui

Dante, din evul mediu, la *Secretum*, a lui Petrarca în renaștere, la *Biografia literaria* a lui Coleridge, în romantism, la poetica modernistă a lui T.S. Eliot din *Tradition and the Individual Talent*, la deconstructivismul lui Derrida, dar în virtutea principiului meu, orice filosofie, de la Platon la Wittgenstein, este o Poetică.

E rezonabil ca Principiul de relativitate în filosofie să afirme că nu putem ști dacă Adevărul e unic, ci, doar că ceea ce numim și gândim prin Adevăr, este plurimorf.

O poetică este o reprezentare relativă, limitată a lumii, dar cu aspect de totalitate, generalitate și universalitate, care poate comporta un summum filosofic, cum ar fi platonismul, kantianismul, ori de factură științifică, cum ar fi mecanica newtoniană ori relativistă, fizica cuantică, ori un sistem teologic, cum este creștinismul etc.

De ce toate Poeticile, că sunt științifice, filosofice, religioase, artistice sunt reprezentări limitate, de multe ori opuse, paradoxale, contradictorii ale obiectului lor? Cred că aici e vorba de o resursă intrinsecă de conservare a întregului, de faptul că adevărurile lui, limitate pe anumite paliere, favorizează mersul mai departe al omenirii, posibilitatea ei de a ieși din situații fără ieșire. O lume cu răspunsurile în sine, o lume de unanimitate și fără necunoscute, ar conduce mai devreme sau mai târziu la dizolvarea ei în lipsă de diversitate.

Adevărul e relativ, plurimorf, ca și limbajul. Poeticile sunt stări de incertitudine poetică, stări nesaturate, ceea ce cunoașterea doar schițează, intuiește, anticipează din realitate, din Poeticul indeterminat prin natura lui.

Limbajul natural e o creație poetică, în sensul cel mai propriu al termenului *poiein*.

Faptul că limbajul natural a fost sintetizat cu succes pe baza limbajelor de programare ale inteligenței artificiale arată că Poeticul din natură poate fi simulat, poeticizat, dar nu reprodus.

Dă inteligența artificială dovadă de *poiein*, de acțiune, creează ceva? Da, pe bază de modele stohastice și probabiliste, da, dar ce îi

lipsește pentru a avea acces la Real, la Poetic? Păi îi lipsește termenul complementar, *paschein*, a suporta acțiunea.⁶

Inteligența artificială nu își receptează acțiunea, nu știe ce face, nu știe, nu înțelege, îi lipsește ființa, participarea, nu participă la ce face.

De aici înțelegem că Limbajul este un joc între Ființă și Neființă, Material și Imaterial, între Ființa punctuală și Ființa continuă. Mai exact, limbajul arată că trecerea între opusele ontologice se poate face în dublu sens și cu prețuri diferite. Aceste prețuri sunt de ordin metafizic și vor fi cântărite filosofic pe parcurs. Trecherile între Materie și Imaterie, Ființă și Neființă, de ordin poetic și ontologic, sunt reproduse și la nivel gnoseologic și reflectând Poeticul immanent, fac obiectul Poeticilor de care ne vom ocupa mai departe.

Până acum, am descoperit o serie întreagă de asemănări, deosebiri și interrelaționări complexe între Poezie și Filosofie. În fundamentarea și reprezentarea limitelor lumii, ea apare poetică, filosofică, obiect al științelor și credințelor, toate asemenea reprezentări fiind Poetici.

Relația complexă, completă și complicată dintre *poiein* și *paskein* este una ontologică și generează relația complexă dintre Poezie/ Poetic, Filosofie și celelalte Poetici proprie metafizicii. E de bănuț că mediul și mediatorul acestei relații este un factor subtil, ubicuu, penetrant și permisiv, mediul poetic al diversității și schimburilor și al echilibrului dinamic dintre fizic și metafizic, nu ca realități gata constituite, ci în dinamică și devenire poetică.

Consider că în fundamentele ei naturale sau supranaturale, lumea este Poetică, adică la baza oricărui fapt al lumii stă un act poetic de instituire, un fel de creație *ex nihilo*, efect spontan al unui câmp poetic primordial, al unei geometrii infinitezimale poetice. O asemenea natură ar sta la baza oricărui câmp fizic, specie biologică, act de gândire și de creație. Inclusiv promisiunea sau credința că divinitatea e favorabilă omului, este una poetică. Omul nu poate să conceapă decât o Realitate poetică. Dar oare Realitatea este Poetică...

⁶ *Poiein* și *paschein* disting "activul" și "pasivul" - acestea sunt două dintre categoriile lui Aristotel, în esență categoriile pentru verbe.

în Realitate? Există așa ceva? Întrebarea este retorică, e ca și cum ne-am întreba „Ce a fost înainte de nașterea universului”? Dar dacă „limitele lumii” sunt aceleași cu „limitele limbajului”, după cum afirmă Wittgenstein, atunci frontierele lumii nu pot fi concepute decât poetic și dacă tot ce putem spune despre lume este poetic, atunci și lumea ar trebui să fie la fel. Numai că privim lumea prin ochelari poetici, nu avem garanția că lumea este poetică. Dar Poeticul și Poeticitatea nu sunt aici atribute ale Realității, ci însăși Realitatea, faptul că lumea este, este în sine poetic.

Bibliografie

- Aristotel, *Poetica*, traducere de Alexandru Balaci, București, Editura Științifică, 1965.
- Bachelard, Gaston, *Aerul și visele*, traducere de Simona Cioculescu, București, Editura Univers, 1993.
- Bachelard, Gaston, *Filosofia lui nu*, traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- Bachelard, Gaston, *Flacăra unei lumânări*, traducere de Sorin Mărculescu, București, Editura Univers, 1999.
- Bachelard, Gaston, *Noul spirit științific*, traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Humanitas, 1996.
- Bachelard, Gaston, *Pământul și reveriile voinței*, traducere de Simona Cioculescu, București, Editura Univers, 1995.
- Bachelard, Gaston, *Poetica reveriei*, traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1992.
- Bachelard, Gaston, *Psihanaliza focului*, traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1995.
- Coleridge, Samuel Taylor, *Biographia Literaria*, Cambridge, Harvard University Press, 2001 (ediție originală).
- Dante Alighieri, *Convivio*, traducere de Alexandru Balaci, București, Editura pentru Literatură Universală, 1965.
- Eliot, T.S., *Tradition and the Individual Talent*, din *Selected Essays*, Londra, Faber and Faber, 1932.
- Eminescu, Mihai, *Scrisori*, ediție îngrijită de Perpessicius, București, Editura pentru Literatură, 1964.

Fragmentele presocraticilor, ediție bilingvă, traducere și îngrijire text de Constantin Noica, București, Editura Paideia, 1997.

Grande, Felix, *Antologie de poezie*, traducere de Darie Novăceanu, București, Editura Albatros, Colecția „Cele mai frumoase poezii”, 1982.

Nietzsche, Friedrich, *Așa grăit-a Zarathustra*, traducere de Ștefan Aug. Doinaș, București, Editura Humanitas, 1991.

Petrarca, Francesco, *Secretum*, traducere de Alexandru Balaci, București, Editura Minerva, 1971.

Șora, Mihai, *A fi, a face, a avea*, București, Editura Humanitas, 2006.

Șora, Mihai, *Eu și tu și el și ea sau Dialogul generalizat*, București, Editura Cartea Românească, 1985.

Șora, Mihai, *Sarea pământului*, București, Editura Humanitas, 2011.

Wittgenstein, Ludwig, *Investigations into Philosophy*, traducere de G.E.M. Anscombe, Oxford, Blackwell, 1953.

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, traducere de Pears și McGuinness, Londra, Routledge, 1961.

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, traducere, cuvânt introductiv și note de Alexandru Surdu, București, Editura Humanitas, 1991.